

Yeni əsrin yeni nəfəsləri...

Milli musiqi dəyərləri sistemində anənəvi janr və formalarla bahəm, çalğı alətlərinin də xüsusi yeri və rolu var

Lala Hüseynova,
Azərbaycan Milli Konservatoriyasının
elmi işlər üzrə prorrektoru,
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

“ Ulu muğamlarımız - tar-kamansız, aşiq sənətimiz - sazsız təsəvvür edilməz. Mütəxəssislərin fikrincə, hər bir musiqi aləti həm də mənsub olduğu xalqın etnik səs idealinin təzahürü olmaqla, özündə məxsusi bir tarixə yaşadır. Qədim Şərqi tərkib hissəsi olan Azərbaycanın özünəməxsus etnik səs məkanının yaranmasında və əsrlərlə formalaşmasında da şübhəsiz, milli musiqi alətlərinin rolu vacibdir

Hazırda Azərbaycanda istifadə olunan alətlər də uzun təkamül yolu keçib, bəziləri isə müəyyən səbəblər üzündən müasir musiqi-ifa təcrübəsindən kənar qalıbdır. Bu baxımdan Azərbaycan Milli Konservatoriyasında təqdimatı keçirilən “Milli musiqi alətlərinin təkmilləşdirilməsi” layihəsindən söz açmaq yerinə düşərdi

Zərif sədalı santur

milli musiqi xadimlərimiz, o cümlədən Qara Qarayev, Aqşin Əlizadə milli musiqi ansamblarında pianonun yer almasını məqsədəuyğun hesab etmişdilər (və təsadüfi deyil ki, 1932-ci ildə yaradılmış notlu Xalq çalğı alətləri orkestrinin ilk tərkibində də piano aləti yox idi).

Çəng - müasir arfa alətinin sələfi

XIX əsrdə artıq istifadədən çıxış və unudulmağa məhkum olmuşdur. Yalnız ötən əsrin 70-ci illərində görkəmli mütəxəssis, professor, mərhum Macnun Kərimovun böyük sayı nəticəsində, bir sıra qədim musiqi alətlərimiz kimi, Orta əsrlərdə Azərbaycanın saray mühitində geniş yayılmış çəng də barpa olunaraq həyata qaytarılıb.

Hazırda canlı muzey eksponatı kimi bütün dünyanı dolandıran Qədim Musiqi Alətləri ansamblında cazibədar görünüşü ilə ən çox diqqət çəkən alət də, zənnimizcə, çəngdir.

Təqdimat zamanı saslandırılan təkmilləşmiş çəng, sim sayının artması (27-dən 44-ə) və daha rahat köklənməsinə imkan verən variantından fərqlənirdi. Lakin bu alətin də müasir musiqi

təcrübəsinə inteqrasiyası üçün hala çox işlər görülməlidir. Elə bunu demək kifayətdir ki, respublikamızda çəngin həlakət yalnız bir ifadəsi vardır...

Azərbaycanda yeganə çəng ifaçısı Fazilə Rəhimova

Bir qədər də kamaçanın bəm registrlı növləri haqda...

Tədqimatın sabirsizliklə gözlənilən anı - sonda kamaça alətinin bəm registrlı növlərinin nümayişi oldu. Xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, XX əsrdə xalq çalğı alətləri ansamblları və orkestrlərinin yaranması aşağı registrlı malik alətlərə böyük tələbat yaratmışdır. Elə vaxtla royal kimi universal bir alətin orkestrlərinin tərkibinə salınması həmin çatışmazlığın aradan qaldırılmasına bir cəhd idi. Lakin, əslində, problem hələ çözülməmiş qalır. Bu məsələ zaman-zaman gündəmə gəlsə də, həllini indiyə qədər tam şəkildə tapa bilməyib. Halbuki, hələ sovetlər dönəmində bir çox müttəfiq respublikalarda, o cümlədən Orta Asiya və qonşu Qafqazıya respublikalarında, milli nəfəs və simli alətlərin müxtəlif növləri yaradılmış və müvafiq orkestrlərinin tərkibinə daxil edilmişdir. Bu barədə 1975-ci ildə Moskvada nəşr olunmuş "SSRI xalqlarının musiqi alətləri atlası" müfəssəl məlumat verir.

Zəngin informasiyalar toplusu olan bu sanballı ensiklopedik nəşrdən bəlli olur ki, balaban, tar və kamaçanı hər zaman öz milli alətləri kimi təqdim edən bədxah erməni qonşularımız artıq keçən əsrin birinci yarısında "Şərq simfonik orkestrinin alətləri" adı ilə guya onların müxtəlif registrlı növlərini (yeni atlasını) də düzəldib ortaya qoyublar. Kamaçaların bəm növləri istər zahiri forması, istərsə də quruluşu baxımından mövcud analoglarından fərqlənir. Ona görə də bu kamaçaların adında da fərq vardır.

Bəm registrlı alət adı kamaçaya oxşar olduğuna görə "bəm kamaça", digərləri isə iki çanaqdan ibarət olduğuna görə, müvafiq olaraq "qoşaçanaq bas kamaça" və "qoşaçanaq kontr kamaça" adlandırılıb. Bu kamaçaların diapazonu isə, zənnimizcə, milli orkestrlərimizdə bas partiyaların ifası üçün yaxşı imkanlar yarada bilər.

Kamaça alətinə bəm registrlı növlərinin nümayişi

AMK-nin milli musiqi alətlərinin təkmilləşdirilməsi elmi-tədqiqat laboratoriyasının rəhbəri Məmmədali Məmmədov

Bizim müsahibə:

Azərbaycan Milli Konservatoriyasının elmi işlər üzrə prarektoru Lala Hüseynovanın bu fikirlərindən sonra, alətlərdə daha yaxından tanış olmaq, bəzi suallarımıza cavab tapmaq məqsədilə Məmmədali Məmmədovla görüşükdük.

Haqqında danışdığımız alətləri böyük ustalıqla hazırlayan, onlara rangarəng bəzəklər vuran, səslərinin bəzən xoş insan səsine bənzəməsinə arzulayan, - bir sözlə, alətlərin hər mənədə nazını çəkən AMK milli musiqi alətlərinin təkmilləşdirməsi elmi-tədqiqat laboratoriyasının rəhbəri ilə söhbətimizi dəyərli oxucularımızın da diqqətinə çatdırırıq.

Azərbaycan Milli Konservatoriyasının rektoru Siyavuş Karimli

- Tarixi xalq çalğı alətlərimizin bəzilərinin malik olmadığı səs diapazonunu yaradan, alətlərin təkmilləşməsi və yeni yarananların vizual görkəmində dəyişiklik və alətlərin müəllifi kimi, sizcə, bu yeniliklər digər xalq musiqiçiləri tərəfindən normal qavranılacaqmı?

- Bəri başdan deyim ki, çəng musiqi aləti birmənalı olaraq Azərbaycana məxsusdur. Santur musiqi alətinə gəldikdə isə, bunun Azərbaycan mənşəsinin də haqqında tədqiqat işləri var. Yəni, biz öz santurumuzu yaratdıq - İran santurunu gətirib ortaya qoyub çalmaq ki? Araşdırmalar nəticəsində dünyəvi santurdakı problemləri gördük və onun bütün mənf-i-müsbətinə istinadən özümüzünkünü - milli Azərbaycan santurunu yaratdıq. Burada fərqlər çoxdur. Simlərin - birincindən sonuncuya kimi - dartı qüvvələrini bərabərləşdirdik. Digər ölkələr də ki, bunun təmsalında mükəmməl bir nümunə gördülər. Bununla bağlı qonşu dövlətlərdə səhə biliciləri, alət ustaları ilə məsləhətləşmələr aparıldı, yekdil qərarə gəldi ki, bəli, xeyli problemləri olan santurda bizim təklif etdiyimiz variant tədqiqalaya bilər. Əgər başqa xalqların mütəxəssisləri bunu belə asanlıqla qavradılarsa, musiqiçiləri də çox çətinlik çəkməzlər. Həm də bildiyi kimi, pianonun anası hesab edilən santurun indi xalq çalğı alətləri orkestrində özünəməxsus yeri vardır.

- Avropa simfonik orkestrlərinin səs diapozonu 6-7 oktava, bizim xalq çalğı alətlərimiz isə 2,5-3 oktavaya bərabərdir. Bəs bu problemin həllilə bağlı nə əldə edirik?

- Orkestrimizdə sup kontr, kontr, böyük və kiçik oktava səslərini əldə etməklə, Azərbaycan xalq çalğı alətlərinin səs diapozonu simfonik orkestrin səs diapozonu ilə bərabərləşmiş oldu. Beləliklə, milli orkestrimizdə böyük səs diapozonuna malik olan dünyəvi, milli əsərləri ifa etmək mümkünlüyünə nail olduq. Bunun həlli üçün laboratoriyamıza təkmilləşdirmə işləri gördükdük. Təkmilləşmə fədeiz mi, bəm və yeni yaranan bas və kontr kamaça musiqi alətləri üçün biza lazım olan nəticələr alındı.

- Təkmilləşmə işlərinə qədər vaxt aparıb?

- Tar əsərlərdə mövcuddur, amma biz bu gün də onu təkmilləşdirmə, elm hər gün inkişaf edir və əldə etdiyimiz yeni biliklər bizimçün yeni imkanlar yaradır. Yəni, heç bir sahənin inkişafında son hədd, heç nəyin konkret zamanı, vaxtı yoxdur.

- Deyəsən, təkmilləşən alətlərin tədrisə daxil edilməsində problemlər var...

- Əlbəttə... Xüsusən, bu sahə üzrə müəllimlərin hazırlığında. Bunlar beş-on günün, beş-üç ayın işi deyil. Biz hələ santur ifasını Arazın o tayından - İrandan dəvət etmişik. Bu alət ifa edən musiqiçilər özümüzdə hazırlanmışdır ki, onlar da zaman-zaman tələbələr yetişdirə bilsinlər. Neçə illərdir santur alətinin Azərbaycanda musiqi tədris prosesinə salınması barədə məsələ gündəmədir. İnənirəm ki, alət üzərində aparılan və davam edən təkmilləşdirmə işləri onun musiqi həyatımıza özvi şəkildə daxil olması ilə nəticələnəcəkdir.

- Bu günədək təkmilləşdiriyiniz musiqi alətlərinin sayı...

- Sayını dəqiq deyə bilmərəm. Bir onu deyə bilərəm ki, bunların 90 faizi mənim işlərimdir. 17-18 "müəllif hüquqları" m var. Bəli, hamımızın doğum haqqında şəhadətnamamış olduğu kimi, yeni alətlərə də müəlliflik hüququ sənədi verilir.

- Daha hansı musiqi aləti üzərində işləməyi düşünürsünüz?

- Tar alətinin səs diapozonu üzərində işlər gedir. Yüz illərdir, cəmi bir cür tarımız var. Bas kontr tar var? Yox, hələ ki, yaradılmayıb. Amma mən buna çalışıram. Yəni qoyulub çalınan tarın və bas tarın təkmilləşməsi ilə də məşğuluq...

Gülüşana Mustafayeva